

An Assessment of the State of Teaching the Holy Quran in the Elementary Schools and Designing an Optimal Model

Alireza Faghihi *

Mahdi Elmkhah **

Abdullah Rahimi ***

Faezeh Nateghi ****

This research is aimed at making an assessment of the state of teaching the Holy Qur'an in elementary schools and designing an optimal model. This is a mixed research (qualitative-quantitative) whose sample population includes all upstream documents as well as specialists in the field of teaching Qur'an to the elementary students. The sampling method in this study is purposeful and the selection of sample people continues to the theoretical saturation point. Various tools are used in accordance with the research questions for data collection. The results of this research include: 1. The purpose of teaching the Holy Qur'an to elementary school students involves overall teaching of the Qur'an (i.e., correct and fluent recitation of Qur'anic verses, getting the meanings of the selected verses, contemplation and familiarity with the divine word for the achievement of the Qur'anic lifestyle and transcendent life). 2. The components of the optimal teaching of the Qur'an in elementary school include: objectives, content, teacher, other institutions, evaluation system, teaching methods, management of the Qur'anic affairs of the society, educational instruments and media and calligraphy, Qur'anic textbooks, spiritual-physical space and appropriate teaching time. 3. In addition to quantitative elements (i.e., educational elements), it is necessary to observe qualitative components (the features of each educational element) too.

Keywords: *Teaching, teaching the Holy Qur'an, primary school, optimal model.*

* Assistant professor at the Islamic Azad University of Arak.

faghihialireza@yahoo.com

**PhD candidate, Faculty of Humanities, Islamic Azad University of Arak elmkhah54@gmail.com

*** Faculty Member of Islamic Azad University of Arak.

rahimiabdolla@gmail.com

**** Assistant professor at the Department of Educational Science, Islamic Azad University of Arak.

fn1345@gmail.com

بررسی وضعیت آموزش قرآن دوره ابتدایی و ارائه الگوی مطلوب

مهدی علم‌خواه**

فائزه ناطقی****

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۷/۰۴

علی‌رضا فقیهی*

عبداله رحیمی***

دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۶/۰۴

چکیده

این تحقیق به منظور بررسی وضعیت آموزش قرآن دوره ابتدایی و ارائه الگوی مطلوب، انجام شده است. روش تحقیق در این مطالعه، روش ترکیبی (کیفی - کمی) و جامعه نمونه شامل تمام اسناد بالادستی و متخصصان در زمینه آموزش قرآن ابتدایی می‌باشد. روش نمونه‌گیری در این تحقیق، هدف‌مند بوده و انتخاب افراد نمونه تا حد اشباع نظری ادامه یافته است. در روش گردآوری داده‌ها هم، متناسب با پرسش‌های پژوهشی، از ابزارهای متنوع و مختلفی استفاده شده است. از نتایج این تحقیق: ۱. هدف از آموزش قرآن دوره ابتدایی عبارت است از: آموزش جامع قرآن (یعنی صحیح و روان‌خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب، تدبر و انس با کلام الهی، به منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی و حیات طیبه). ۲. عناصر آموزش مطلوب قرآن دوره ابتدایی عبارتند از: اهداف، محتوا، معلم، نهادهای دیگر، نظام ارزشیابی، شیوه‌های تدریس، مدیریت امور قرآنی جامعه، وسایل و رسانه‌های آموزشی و رسم‌الخط، قرآن آموز، فضای معنوی - فیزیکی و زمان متناسب تدریس. ۳. در کنار کمیت‌های آموزشی (یعنی عناصر آموزشی) رعایت کیفیت (یعنی ویژگی‌های هر یک از عناصر آموزشی) هم لازم است.

کلیدواژه‌ها: آموزش؛ آموزش قرآن؛ دوره ابتدایی؛ الگوی مطلوب

faghihialireza@yahoo.com

* نویسنده مسئول: استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، اراک، ایران

elmkhah54@gmail.com

** دانشجوی دکتری دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، اراک، ایران

rahimiabdolla@gmail.com

*** عضو هیئت‌علمی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، اراک، ایران

fn1345@gmail.com

**** استادیار و مدیر گروه رشته علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، اراک، ایران

بیان مسئله

به دلیل اهمیت کتاب انسان‌ساز قرآن، آموزش آن برای دانش‌آموزان مخصوصاً دوره ابتدایی دارای اهمیت مضاعفی است؛ یعنی غیر از اصول و اهداف آموزش دوره ابتدایی (که در بخش مبانی مفصل آمده است) و نیز اصول و روان‌شناسی تربیتی سنین حساس ابتدایی، باید به ویژگی‌های خاص آموزش قرآن هم عنایت داشت (علم‌خواه، ۱۳۹۷). البته واضح است که منظور از آموزش قرآن آموزش قرائت صرف نیست، بلکه منظور آموزش همه ابعاد قرآن اعم از قرائت، حفظ، مفاهیم، تدبر و عمل است. اگرچه در اهداف مصوب و ملی آموزش قرآن دوره ابتدایی، به بحث روخوانی و روان‌خوانی و قرائت تأکید بیشتری شده است.

از آنجا که کودکان (دوره ابتدایی)، از فطرت و نفس پاک‌تری برخوردارند، تأثیر آموزش قرآن در آنها بیشتر است. نتایج یک تحقیق بیانگر آن است که توجه به آموزش قرآن در مدارس به‌ویژه در دوره ابتدایی، نه تنها موجب کیفیت بخشی به آموزش این درس در مدارس و گسترش فرهنگ قرآنی در جامعه می‌شود، بلکه موجب تحقق سایر اهداف و برنامه‌های آموزشی و پرورشی در نظام تعلیم و تربیت نیز، می‌شود (باغبانی، ۱۳۹۷).

هرچند درس قرآن به‌طور رسمی از سال ۱۳۲۳، در آموزش و پرورش آغاز شده، اما به دلایل مختلف روند پیشرفت این درس، آنچنان‌که شایسته این درس است، با اعتقادات متولیان امر تعلیم و تربیت مطابق نیست (نباتی، ۱۳۸۷).

متأسفانه طی سال‌های متمادی به دلایل مختلف و از جمله فقدان یک برنامه‌ریزی صحیح و جامع نقش آموزش قرآن، در آموزش و پرورش فردی و اجتماعی نادیده گرفته شده است که نتیجه‌اش بیگانگی دانش‌آموزان با مسائل و نیازهای دینی در عرصه زندگی بوده است (انوشه‌پور، ۱۳۸۱).

همچنین رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با معلمان در روز معلم در سال ۱۳۸۵، از وضعیت آموزش قرآن و جایگاه آن در آموزش و پرورش گلایه کرده، فرمودند: «قرآن حقیقتاً در آموزش و پرورش مهجور است؛ انتظار این بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کار کارستانی در این زمینه صورت پذیرد، کارهایی هم شده است، اما قرآن باید در آموزش و پرورش نهادینه شود. جای قرآن در آموزش و پرورش خالی است. ما در این زمینه نیازمند تحول اساسی هستیم».

در پژوهشی که خود وزارت آموزش و پرورش (۱۳۷۱) انجام داده، علل عدم توفیق درسی قرآن در سطح مدارس ابتدایی را به شرح ذیل بیان کرده است: مهم‌ترین علل ضعف این درس، عدم برنامه‌ریزی مناسب جهت تربیت نیروی انسانی (معلم) است. بدین معنا که معلمان و مربیان از تخصص و کارایی لازم برخوردار نیستند. دلیل و علت بعدی، استفاده از روش‌های غیر مؤثر و غیرفعال توسط معلمان و مربیان است، به نحوی که دانش‌آموزان انگیزه لازم را برای فراگیری ندارند و بالاخره شکل ظاهری کتاب اعم از تصاویر، صفحه‌آرایی و غیره، تأثیر نامطلوبی در اجرای درس داشته است.

علی‌رغم اینکه ضرورت آموزش قرآن مورد تأیید همگان است و حتی در نظام آموزش و پرورش کشور نیز رسماً به آن همت شده است، اما تحقیقات انجام شده درباره کم‌وکیف و ابعاد مختلف آموزش قرآن، بسیار پراکنده بوده؛ نشانگر غفلت متخصصان به این موضوع مهم است (نباتی، ۱۳۸۷). عدم توجه به ضرورت خواندن مستمر و روزانه قرآن کریم مشکلی است که در اثر ابهام در مصداق و تعریف واقعی مهارت روخوانی و روان‌خوانی به وجود آمده است (صفوی، ۱۳۷۵).

نکته جالب اینکه خود وزارت آموزش و پرورش در کتاب مبانی و روش آموزش قرآن دوره ابتدایی (۱۳۹۱)، به‌طور مفصل به بیان کاستی‌ها، ابهامات و ضرورت‌ها (که نشان از وجود ضعف در عمل و اجراست) پرداخته است: کاستی در حوزه اهداف (نداشتن سرانجام روشن، عدم جامعیت اهداف آموزش قرآن)، کاستی در روش‌های آموزش، ضرورت تربیت نیروی انسانی کارآمد، ابهام در اهداف آموزش قرآن ابتدایی، ابهام در روش‌های ارزشیابی درس قرآن، وجود نگاه فوق‌برنامه به درس قرآن، ضرورت نظارت بر اجرای کامل برنامه آموزش قرآن، ضرورت استفاده از رسانه‌ها و مواد آموزشی، ضرورت استفاده از قرآن کامل و بالاخره، استفاده از رسم‌الخط مناسب در آموزش قرآن. درنهایت به دلیل سابقه سی ساله محقق در مسائل آموزشی قرآن و مشاهده مشکلات و کم‌لطفی‌های مختلف نسبت به این آموزش و به نوعی توفیق الهی برای خدمت به آستان مقدس قرآن و توصیه اساتید دانشگاه تصمیم به انجام این تحقیق گرفته شد.

باعنایت به نکات و مشکلات بیان‌شده، در این پژوهش تلاش شده که به مطالعه و تحلیل هر یک از موارد یادشده در آموزش پرداخته شود و درنهایت وضعیت مطلوب و موجود آموزش قرآن دوره ابتدایی بررسی و در پایان الگویی برای رسیدن از وضعیت فعلی به وضعیت ایدئال و مطلوب

ارائه شود.

در اینجا به بخشی از تحقیقات انجام شده در این حوزه، به طور گذرا، اشاره می شود. علوی (۱۳۷۱) در تحقیقی، به بررسی علل عدم موفقیت در تدریس قرآن دوره ابتدائی از نظر مدرسین روش تدریس این روش در مراکز تربیت معلم پرداخته و به این نتیجه رسیده که مهم ترین علت ضعف این درس، عدم برنامه ریزی مناسب به منظور تربیت نیروی انسانی جهت تدریس است. مسئله روش تدریس برای این درس از مهم ترین ضروریات تدریس محسوب می شود، به خصوص که در تدوین این روش ها می باید ضمن به کارگیری روش های فعال، نسبت به ایجاد انگیزه در دانش آموزان، سعی فراوان نموده، در شکل ظاهری کتاب اعم از بهبود تصاویر و صفحه آرائی و غیره نیز تجدیدنظر شود. هومن و همکاران (۱۳۷۹) در تحقیقی به بررسی برنامه آموزش قرآن کریم پرداخته اند. از یافته های مهم این تحقیق این است که نتایج مطالعاتی که به منظور بررسی انطباق برنامه درسی اجرا شده با برنامه قصد شده از طریق مشاهده رفتار تدریس و ارزشیابی معلمان در محیط واقعی کلاس ها حاصل شده، حاکی از آن است که وضعیت اجرای برنامه در بخش های آموزش روخوانی و استماع نوار، ضعیف؛ در بخش داستان متوسط و در بخش ارزشیابی از عملکرد تحصیلی، دانش آموزان کاملاً ضعیف است. نباتی (۱۳۸۷) در پژوهشی به بررسی سیر آموزش قرآن در دوره تحصیلی ابتدایی پرداخته است. وی نتیجه گرفته علی رغم اینکه ضرورت آموزش قرآن مورد تأکید همگان است و در نظام آ.پ کشور نیز رسماً بر آن همت گمارده شده است، اما تحقیقات انجام گرفته درباره کم و کیف و ابعاد مختلف قرآن بسیار پراکنده بوده و نشانگر غفلت متخصصان به این موضوع مهم است. همچنین مریبان و معلمان قرآن در سطح کشور، عمدتاً از لحاظ کیفی و تخصصی آمادگی لازم را برای آموزش مؤثر قرآن ندارند، کیفیت پایین و عملکرد ضعیف آموزش دهندگان آن، مهم ترین علت عدم توفیق بسیاری از طرح های قرآن آموزی بوده است. صفوی (۱۳۹۳) در رساله دکترای خود که با هدف طراحی و ارزشیابی اثربخشی الگوی آموزش قرآن کریم، صورت گرفته، نتیجه گرفت که هفت مقوله مهم در الگوی آموزش قرآن عبارتند از: نقش معلم، هنر و زیبانگاری، روش های تدریس، محتوا، تلفیق لفظ- مفهوم، ارزشیابی و رسانه آموزشی که همه این عناصر در نمونه واقعی آزمون و نتیجه مطلوب را به اثبات رسانده است و بالاخره در تحقیقی که محقق در سال ۱۳۹۵ انجام داده، پس از بیان یکی از آسیب های مهم آموزش که مشکل روخوانی و قرائت اکثر دانش آموزان فارغ التحصیل ابتدایی

است، این نتیجه را گرفته که مهم‌ترین علت عدم یادگیری قرائت قرآن این دانش‌آموزان، عدم استماع منظم و استاندارد و به اندازه آیات و سوره‌های مربوطه می‌باشد که این مشکل یا از سوی معلمین مربوطه یا خود دانش‌آموزان و خانواده‌های آنها یا هر دو طرف می‌باشد.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، باینکه در بالا با برخی تحقیقات انجام شده در این خصوص در ایران آشنا شدیم، اما واقعیت این است که در خصوص موضوع این تحقیق (آموزش قرآن آن هم در سطح ابتدایی)، پژوهش‌های بسیار کمی انجام شده و آن مقدار هم که انجام شده است، غالباً روی مبانی و اصول و اهداف آموزش قرآن در دوره ابتدایی کار شده و یا آسیب‌شناسی و پیشنهادهایی به صورت شبه علمی یا موردی برای اصلاح الگوی تدریس قرآن ارائه شده است و در هیچ کدام تحقیقی جامع در خصوص جمیع واقعیات فعلی آموزش قرآن در دوره ابتدایی و ارائه الگویی مطلوب در این خصوص با توجه به اهداف مطلوب اعلام شده در اسناد بالادستی آموزش و پرورش انجام نشده است. البته همان‌طور که پیشتر هم اشاره شد، تنها پژوهش نزدیک به این پژوهش، رساله دکترای صفری (۱۳۹۳) می‌باشد، منتها انتقاداتی بر رساله فوق وارد است، از جمله پایین بودن نمونه آماری طبق نظر شورای تحقیق وزارت آموزش و پرورش، استاندارد نبودن نمونه‌های آماری مورد پرسش (غالب معلمان معمولی، اولیا و دانش‌آموزان با مبانی و اصول عناصر آموزش قرآن آشنا نیستند)، از وضعیت موجود سخنی به میان نیامدن در این رساله و از اسناد بالادستی استفاده کامل نشدن، بیشتر از مبانی هنری سخن به میان آمدن و قدری از اصل موضوع فاصله گرفتن را می‌توان نام برد. همچنین با وجود اینکه نسبت به آموزش قرآن در دوره ابتدایی از طرف آموزش و پرورش در برخی برهه‌ها و نیز برخی افراد حقیقی و حقوقی، به دلیل حداقل حساسیت دینی تحقیقاتی انجام شده و نتایج نسبتاً خوبی هم به دست آمده است، منتها اولاً این تحقیقات بدون ساماندهی از یک مرکز خاص، گاه‌آه به موازات یکدیگر انجام شده، دوماً به همه ابعاد بالقوه و بالفعل آموزش قرآن دوره حساس ابتدایی توجه نکرده اند و نهایتاً تعداد کمی تحقیقات انجام شده، نیز نسبتاً کم است. اینجاست که باید گفت که با وجود اینکه محققان هزاران تحقیق در مورد خود قرآن کرده‌اند اما به دلیل عدم پژوهش در مورد مشکلات ساختاری و تربیتی (شیوه آموزش قرآن و جذابیت‌های آن و به دلیل عدم اطلاع و علاقه دانش‌آموزان)، غالب تحقیقات مذکور مورد استفاده قرار نگرفته و فقط زینت بخش قفسه‌های بخش پایان‌نامه کتابخانه‌ها شده‌اند. به عبارت دیگر تحقیقی جامع در خصوص واقعیات فعلی آموزش قرآن در دوره ابتدایی و ارائه

الگوی مطلوب و ایدئال در این خصوص با توجه به اهداف مطلوب اعلام شده در اسناد بالادستی آموزش و پرورش و نیز نظر بهترین‌های این حوزه، انجام نشده است، پس به‌طور خلاصه این تحقیق، با توجه به مسائل بیان شده در بالا، به دنبال پاسخگویی به این سؤالات است:

۱. وضعیت مطلوب آموزش قرآن در دوره ابتدایی چگونه است؟
۲. وضعیت موجود آموزش قرآن در دوره ابتدایی چگونه است؟
۳. عناصر الگوی آموزش قرآن در دوره ابتدایی چیست و چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟
۴. الگوی پیشنهادی در آموزش قرآن دوره ابتدایی تا چه اندازه اعتبار دارد؟

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق در این مطالعه، روش کیفی - کمی است؛ بدین گونه که برای به تصویر کشیدن سطح مطلوب آموزش قرآن، از تحلیل اسناد بالادستی، نتایج تحقیقات مرتبط و متن مصاحبه‌هایی که با متخصصین در زمینه آموزش دوره ابتدایی قرآن، بهره گرفته شده است. در این مرحله عناصر آموزش قرآن و سطح مطلوب آنها تعیین شده است. به منظور تعیین وضعیت موجود آموزش قرآن از نظر سنجی از کارشناسان، سرگروه‌های درس قرآن ابتدایی، آموزگاران نمونه و همچنین نتایج تحقیقات انجام شده مرتبط، بهره‌گیری شده است. به منظور ارائه الگوی مطلوب، از روش تحلیلی - استنباطی استفاده شده و عناصر و ویژگی‌های عناصر الگوی آموزش قرآن استخراج و تدوین شده است و برای اعتبارسنجی مدل پیشنهادی از روش توصیفی - پیمایشی مورد استفاده شده و از طریق پرسشنامه اعتبار الگوی مورد نظر سنجیده شده است. جامعه آماری در ارتباط با تحقیقات انجام شده مرتبط، کل تحقیقات انجام شده، دربر گرفته شده که نمونه‌گیری از آنها، نمونه‌گیری دردسترس بوده است. از جمله سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله)، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، منشور توسعه فرهنگ قرآنی کشور، چشم‌انداز برنامه درسی ملی، شورای عالی آموزش و پرورش (مصوبه جلسه ۶۴۷)، مصوبات شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور. نمونه آماری برای بررسی وضعیت فعلی آموزش قرآن ابتدایی، کارشناسان و سرگروه‌های آموزش قرآن دوره ابتدایی و معلمین نمونه مناطق چهارگانه شهر قم و بخش‌هایی از شهر تهران و مشهد بوده است. جامعه آماری برای تأیید اعتبار مدل ارائه شده ۱۰ نفر از نخبگان و کارشناسان ارشد این حوزه در سطح کشور، بوده‌اند. متناسب با پرسش‌های پژوهشی، از ابزارهای متنوع و مختلفی تحقیق مثل

فیش برداری و مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده است. به منظور دستیابی به اعتبار لازم در الگوی شناسایی شده آموزش قرآن دوره ابتدایی، به دو روش اقدام شده است. این دو روش در منابع موجود، تحت عناوین اعتبار درون گروهی و برون گروهی نامیده شده است. با انتخاب ۵ نفر از اساتید مسلم آموزش قرآن دوره ابتدایی (معلم نمونه قرآن دوره ابتدایی کشور) و ۵ نفر از مؤلفین با سابقه کتاب قرآن درسی ابتدایی که هر دو از مشارکت کنندگان در فرایند تحقیق بودند، الگوی مورد نظر، مورد ارزیابی قرار گرفت. کسب ضریب مطلوب از این اعتبار یابی، دال بر تأیید آن بود. بدین ترتیب، عملیات اعتباریابی الگوی آموزش قرآن دوره ابتدایی، انجام گرفت.

مبانی نظری / تعاریف نظری

آموزش قرآن: آموزش قرآن مبتنی بر سواد قرآنی است که اشاره دارد به اعتقاد و علاقه به یادگیری قرآن کریم و برخورداری از دانش و مهارت‌های پایه به منظور بهره‌گیری مستمر و مادام‌العمر از قرآن کریم و انس با آن (مبانی آموزش قرآن ابتدایی، ۱۳۹۱).

الگوی آموزشی: الگوی آموزشی، به عنوان کلی‌ترین اصل آموزش، یک چارچوب نظری است که مبانی فلسفی و روان‌شناختی آموزش و یادگیری را تعیین می‌کند. در درون الگوی آموزشی، راهبردهایی وجود دارند که رویکرد یک معلم را در رسیدن به هدف‌های آموزشی، تعیین می‌کنند (صفوی، ۱۳۹۳).

وضعیت مطلوب آموزش قرآن: وضعیتی است که دنبال آن هستیم و تلاش می‌کنیم حداقل به آن وضعیت، نزدیک شویم. طبیعی است که منظور از وضعیت مطلوب، ممکن است بیشتر و بالاتر از اهداف مدنظر اسناد بالادستی و کتب مبانی باشد؛ یا غیر از اهداف، به مسائل دیگر مثل محتوا، نقش معلم، رسانه‌ها و وسایل آموزشی و کمک آموزشی، نقش نهادهای آموزشی و غیر آموزشی دیگر جامعه، نقش رسم الخط قرآن، شخصیت معلم، روش‌های تدریس و نقش ارزشیابی هم، ارتباط داشته باشد.

بررسی مفهوم آموزش: آموزش به هر گونه فعالیت یا تدبیر از پیش طرح‌ریزی شده‌ای است که هدف آن آسان کردن یادگیری در یادگیرندگان است. گفته می‌شود که خود به دو نوع آموزش کلاسی و غیر کلاسی تقسیم می‌شود، ولی تدریس عمدتاً به فعالیت‌های کلاسی معلم گفته می‌شود که در حضور دانش‌آموزان و دانشجویان و غالباً به صورت کلامی انجام می‌گیرد (سیف، ۱۳۹۲).

از طرف دیگر، "تعلیم" واژه‌ای عربی از ماده علم به معنای آموزش و یاددادن است، چنانکه "تعلم" نیز به معنای یادگرفتن است. در معنای این واژه مفهوم "تکرار کردن" و "تدریجی بودن" نیز نهفته است. متعلق واژه تعلیم می‌تواند امور مطلوب یا ناپسند باشد. همچنین کاربرد این واژه منحصر به آموزش از راه‌های عادی نیست؛ تربیت هم که معادل فارسی آن را "پرورش" دانسته‌اند، از مشتقات ماده "ربو" است که به معنای برآمدگی و زیادی است. به هر حال، امروزه مقصود بسیاری از اندیشمندان مسلمان از واژه "تربیت" آنگاه که آن را در برابر تعلیم قرار می‌دهند و در باره انسان به کار می‌گیرند، "پرورش روحی و معنوی" است؛ با این حال استفاده از تعبیری مانند تربیت بدنی نیز، رواج فراوانی دارد (گروه نویسندگان، ۱۳۹۱).

آموزش، هر گونه فعالیت هدف‌مند یا تدابیر از پیش طراحی شده‌ای است که به منظور انتقال معلومات، کسب یا توسعه مهارت‌ها، تغییر نگرش، افزایش دانش و تعامل بین معلم و دانش‌آموزان به صورت کنش متقابل، جریان می‌یابد و منجر به یادگیری می‌شود؛ به گونه‌ای که این معلومات و مهارت‌ها به کار آیند و موجب تحول و دگرگونی در رفتار و زندگی مخاطب شوند (شیخ الاسلام، یاری، ۱۳۹۴).

فلسفه آموزش قرآن (مبانی فلسفی آموزش قرآن)

برنامه آموزش قرآن در پی آن است که راهی روشن، مطمئن و دائمی برای انس و ارتباط همه مردم با قرآن کریم که به بهره‌گیری مادام‌العمر ایشان از هدایت کنای الهی منجر شود، باز کند. قرآن کتاب همه انسان‌هاست. هر فردی در هر سطحی از علم و تقوا، به شرط آنکه زبان این کتاب را درک کند، می‌تواند از آن بهره‌گیرد، زیرا قرآن هدایتگر مردم است (هدی للناس، سوره بقره، ۱۸۵).

اهمیت کلام الهی آن قدر بالاست که برای آشنایی بیشتر مردم باید به نشر و تبلیغ و تدریس و آموزش آن پرداخت؛ کماینکه مسلمانان از همان اوایل نزول قرآن و به تبعیت از پیامبر اسلام (ص) و پیشوایان به این امر مهم، اهتمام ورزیده‌اند. ضمن اینکه خود قرآن هم به این امر مهم تأکید و سفارش نموده است (و يعلمکم الكتاب و الحکمه)، (الرحمن علم القرآن) و آیات دیگر، همچنین هم سفارشات معصومین (ع)، هم سنت آنها از اهمیت آموزش قرآن حکایت می‌کند. پرواضح است که قرآن، منبع آموزش و پرورش اسلامی بوده و هست و آموزش قرآن وسیله‌ای

است برای تأثیرپذیری از قرآن و تربیت قرآنی. هرچند که مبانی تربیتی قرآن با اندیشه‌های یهودی و مسیحی و نحله‌های خدا باوران انسان‌مدار در برخی مبانی و ظاهر (مثل اصل وجود خدا، معاد و موارد دیگر) مشترک است، ولی در مبانی و اصول دیگر و برخی جزئیات اصول مشترک، با هم تفاوت دارند. مهم‌ترین نقاط افتراق مکتب تربیتی قرآن با مکاتب دیگر در مبانی معرفت‌شناختی از مبانی چهارگانه (هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، ارزش‌شناختی و معرفت‌شناختی) عبارتند از:

تأکید وحی الهی به‌عنوان یکی از راه‌های معرفت برخلاف پوزیتیویسم و سانیسیسم؛
تأکید بر خرد انسانی و برهان عقلی در کنار تجربه بشری در برابر کم‌رنگ کردن عقل نظری؛
پذیرش واقع‌نمایی معرفت بشری برخلاف نسبی‌گرایی؛
تأکید بر تأثیر ماورای طبیعت (فرشتگان و جنیان) در تربیت انسان از طریق الهامات برخلاف نفی تأثیر ماورالطبیعه؛

توجه به موانع خاص معرفت که در تربیت انسان مؤثر است.

البته پرواضح است که منظور از آموزش قرآن، آموزش صرف قرائت قرآن نیست، بلکه آموزش قرآن شامل آموزش همه ابعاد موردنظر اسلام مثل تأکید بر تدبیر، نحوه اجرا عمل به قرآن و سبک زندگی قرآنی، حفظ، مفاهیم و تفسیر و موارد دیگر، می‌باشد. آموزش قرآن جزئی از تعلیم و تربیت اسلامی است؛ پس فلسفه آموزش قرآن هم جزئی از فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی است. فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی هم دانشی است که ضمن تحلیل مهم‌ترین کلید واژه‌های به‌کاررفته در تعلیم و تربیت اسلامی، مبانی مختلف آن را (اعم از مبانی معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی، الهیاتی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی) می‌کاود و نیز اهداف تعلیم و تربیت اسلامی، اصول، ساخت‌ها و مراحل، عوامل و موانع و روش‌های آن و رابطه آنها را با یکدیگر بررسی می‌کند (گروه نویسندگان، ۱۳۹۱: ۳۸).

اهداف آموزش عمومی قرآن (دوره ابتدایی) (مصوبه جلسه ۶۷۷ شورای عالی آموزش و پرورش در تاریخ ۸۱/۶/۷)

عبارت است از:

۱. آشنایی با قرآن کریم که کلام الهی و کتاب آسمانی است؛
۲. تقویت انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن؛
۳. روخوانی قرآن به‌صورت شمرده و آرام از روی مصحف با استفاده از رسم‌الخط آموزشی؛

۴. توانایی خواندن آیات کتاب درسی به صورت روان یا آهنگین؛
۵. آشنایی با قواعد ضروری روخوانی قرآن؛
۶. حفظ کردن برخی از سوره‌های کوتاه کتاب درسی؛
۷. آشنایی با برخی از داستان‌های قرآن کریم؛
۸. فراگیری معنای برخی از کلمات ساده و عبارات کوتاه قرآن؛
۹. تقویت علاقه به شنیدن، خواندن و فهم معنای آیات؛
۱۰. آشنایی با مفهوم برخی از پیام‌های قرآن؛
۱۱. شناسایی و تقویت استعداد‌های دانش‌آموزان در گرایش‌های مختلف قرآن.

مبانی و چگونگی آموزش قرآن

در بخش‌های قبلی تحقیق، در مورد چگونگی آموزش قرآن، اشاراتی شد، مثلاً آموزش قرآن توسط پیامبر (ص)، به صورت حلقات (نشستن دایره وار قرآن آموزان)، انجام می‌شد، ولی در این خصوص مطالب و نکات بسیاری وجود دارد که به دلیل محدودیت تحقیق، ذکر نمی‌شود؛ اما به دلیل اهمیت آموزش جامع قرآن، به نکاتی اشاره می‌شود.

آموزش جامع قرآن

آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دستیابی به توانایی خواندن، درک معنا، تدبر در آیات و آشنایی با معارف قرآن، به منظور انس و بهره‌گیری دائمی از قرآن کریم و تقویت ایمان و عمل صالح. در صورتی که آموزش قرآن به صورت جامع انجام شود، دانش‌آموزان - که آحاد جامعه را تشکیل می‌دهند - به سواد قرآنی دست می‌یابند و امروزه سواد، در حوزه‌های مختلف علمی، منحصر به کسب دانش یا مهارت نیست، بلکه این دانش و مهارت باید به ایجاد و تقویت نگرش خاصی منجر شود که موجب به کارگیری آموخته‌ها در زندگی و ارتباط دائمی فرد با آنها باشد و چه بسا زمینه‌ساز توسعه و گسترده‌گی آن علم شود (همان منبع). البته لازم به توضیح است که منظور از آموزش جامع بیشتر نتیجه‌گرایی است؛ یعنی آموزش ما منتج به نتایجی جامع شود نه اینکه در آموزش قرآن، بدون توجه به نتیجه جامع، فقط دنبال فرایند آموزش جامع باشیم (سرشور خراسانی، ۱۳۹۸)؛ اگرچه خود فرایند آموزش جامع هم باید در جای خود و در مرتبه دوم به خوبی و کامل انجام گیرد و خود مقدمه مهمی برای رسیدن به همان هدف مهم است.

- اصول حاکم بر آموزش قرآن کریم در دوره ابتدایی عبارتند از:
۱. توجه جدی به موضوع «انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن» در تمام موارد اعم از تعیین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی؛
 ۲. تعیین اهداف درس قرآن براساس اهداف آموزش و پرورش ابتدایی (مصوب شورای عالی آموزش و پرورش)؛
 ۳. رعایت کردن جامعیت آموزش قرآن با تأکید بر آموزش روخوانی و روان خوانی قرآن؛
 ۴. لحاظ کردن اهداف مشترک دوره ابتدایی در اهداف درس قرآن و توجه به ارتباط درس قرآن با سایر دروس؛
 ۵. تأکید بر سهل الوصول بودن اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی، با در نظر گرفتن اصول روان‌شناسی یادگیری؛
 ۶. جذاب و دلپذیر بودن محتوا و روش‌های تدریس، با تأکید بر استفاده از هنر برای دستیابی هرچه بیشتر به پیامدهای عاطفی آموزش؛
 ۷. تناسب محتوای آموزش با نیازها و علائق و توانایی دانش‌آموزان؛
 ۸. تأکید بیشتر بر مهارت‌های عملی (در قیاس با دانش نظری) به ویژه مهارت‌های سمعی و بصری؛
 ۹. انعطاف‌پذیری روش‌های تدریس با در نظر گرفتن شرایط مختلف؛
 ۱۰. تأکید بر الگوگیری در آموزش قرائت قرآن؛
 ۱۱. مبتنی بودن آموزش روخوانی بر سیر سوادآموزی فارسی و استفاده از رسم الخط شبیه به خط فارسی؛
 ۱۲. کلمات و ترکیبات قرآنی که برای آموزش روخوانی براساس سیر سوادآموزی انتخاب می‌شود باید حتی الامکان در کتاب درسی به نحوی ارائه شود که ارتباط آنها با آیات قرآن احساس شود؛
 ۱۳. اولویت دادن به روش‌های فعال تدریس و کار گروهی دانش‌آموزان؛
 ۱۴. استفاده از فناوری آموزشی متناسب با قداست و شأن قرآن کریم؛
 ۱۵. ضرورت آموزش قرآن از زبان معلم پایه؛
 ۱۶. ارتقای توانایی معلمان با استفاده از شیوه‌های متنوع و مؤثر؛

۱۷. استفاده از زمان و فضای مناسب برای آموزش قرآن؛
۱۸. ضرورت استمرار آموزش قرآن و رعایت تعدد و فاصله جلسات تدریس در طول هفته؛
۱۹. تخصیص مدت زمان آموزش لازم برای دستیابی به اهداف قرآن درسی؛
۲۰. پشتیبانی از برنامه آموزش قرآن و نظارت بر آن به منظور تقویت جایگاه این درس در دوره ابتدایی؛
۲۱. وجود ویژگی‌های زیر در شیوه‌های ارزشیابی: الف) تقویت علاقه دانش‌آموزان به یادگیری، ب) توجه به دو اصل «تشویق» و «احساس موفقیت» در فرایند ارزشیابی، ج) حفظ و تقویت منزلت و اهمیت درس قرآن در میان سایر دروس، د) جهت‌گیری ارزشیابی به علت ارزشیابی توصیفی، ه) توجه به اصل تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، و) پرهیز از ایجاد محیط‌های اضطراب‌آور
۲۲. اشاعه برای آموزش قرآن از راه‌های گوناگون، به ویژه بهره‌گیری از اولیای دانش‌آموزان و صداوسیما.

یافته‌های تحقیق

آموزش قرآن دوره ابتدایی دارای هدف و غایتی است که از دید اسناد بالادستی و کارشناسان ارشد حوزه آموزش قرآن دوره ابتدایی، عبارت است از: آموزش جامع قرآن (صحیح و روان خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب، تدبر و انس با کلام الهی) به منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی (حیات طیبه). برای رسیدن به این هدف، باید به تعلیم و تربیت دانش‌آموزان پرداخت و برای موفقیت در این امر هم، باید عناصر آموزشی (تربیتی) و کیفیت و ویژگی‌های آن را شناخت. بدین منظور هم، از نظر اسناد بالادستی و کارشناسان ارشد این حوزه، کمک گرفته شد و نتایجی به دست آمد که مهم‌ترین آن، عناصر آموزش مطلوب قرآن دوره ابتدایی بود که عبارتند از: اهداف، محتوا، معلم، نهادهای دیگر، نظام ارزشیابی، شیوه‌های تدریس، مدیریت امور قرآنی جامعه، وسایل و رسانه‌های آموزشی، قرآن‌آموز، فضای معنوی، فیزیکی و زمان مناسب. پس از آن، ویژگی‌ها و کیفیت این عناصر از اسناد و بیشتر مصاحبه‌ها، استخراج شد که غالب این ویژگی‌ها، در جدول ذیل آمده است.

عناصر الگوی آموزش مطلوب قرآن دوره ابتدایی و ویژگی‌های آنها

عناصر	جزئیات عناصر آموزشی
اهداف	<p>۱. آموزش جامع قرآن (صحیح و روان خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب، تدبر و انس با کلام الهی) به منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی (حیات طیبه)،</p> <p>۲. به دست آوردن شخصیت قرآنی، ۳. نزدیک شدن به سبک زندگی معصومین (ع)،</p> <p>۴. به دست آوردن هدایت الهی</p> <p>۱. به دست آوردن سواد قرآنی، ۲. آشناسدن با قرآن، ۳. علاقه مند شدن و انس با قرآن، شنیدن و یادگیری آن، ۴. شناسایی و تقویت استعدادهاى قرآنی کودکان</p> <p>۱. یادگیری قواعد ضروری روخوانی، ۲. روخوانی کردن قرآن از روی رسم الخط آموزشی به صورت شمرده، ۳. قدرت بر خواندن آیات به صورت روان و آهنگین،</p> <p>۴. حفظ کردن برخی سوره‌های کوتاه، ۵. آشناسدن با مفهوم برخی کلمات و آیات و نیز داستان‌های قرآنی، ۵. تقویت انس و علاقه به قرآن</p>
محتوای آموزشی	<p>۱. توجه به ابزار بودن روخوانی حتی آموزش جامع برای هدایت (درعین اهمیت دادن به روخوانی کلمات قرآن، بدانیم ابزاری برای اهداف بالاتر است)، ۲. توجه به اصل تربیت، ۳. توجه به تدبر، ۴. به روز، کاربردی و جامع بودن، ۵. منطقی و متناسب با سن کودکان بودن، ۶. آموزش عمومی، به جای آموزش تخصصی، ۷. داشتن انعطاف، پویایی و نشاط، ۸. دارا بودن خواندن قرآن، پیام قرآنی، داستان‌های قرآنی، درک معنای ترکیب‌ها و عبارات ساده، ۹. ارتباط منطقی با دروس دیگر و دروس قرآن سایر پایه‌ها، ۱۰. حزب مفصل (حفظ ۵ جزء آخر به همراه مفاهیم جزئی در حد فهم آنها) بودن محتوای آیات، ۱۱. توجه به تفاوت رسم المصحف، رسم الاملا و رسم الخط آموزشی و استفاده به موقع از آنها</p>
روش کلاس‌داری و تدریس	<p>۱. بانشاط و جذاب بودن کلاس، ۲. رعایت شدن اصول عمومی کلاس‌داری، ۳. همگانی بودن شیوه تدریس، ۴. با کمک محتوا، نزدیک کردن فراگیر به هدف، ۵. شیوه تدریس حتی الامکان طوری باشد که خود یادگیرنده، یاد بگیرد که چطور قرآن را یاد بگیرد و از آن استفاده کند، ۶. رعایت شدن مبانی تدریس هر بخش از محتوا (که در کتاب مبانی تدریس قرآن ابتدایی آموزش و پرورش آمده است)</p>

عناصر	جزئیات عناصر آموزشی
وسایل آموزشی و کمک آموزشی	۱. آماده بودن وسایل آموزشی شامل کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم، قرآن کامل، لوحه ، نوار و فیلم های آموزشی روش تدریس قرآن، ۲. مهیا بودن وسایل کمک آموزشی شامل کتاب های کمک آموزشی مثل کتب داستان های قرآنی، نرم افزارها، مجلات و سایت های آموزشی و کتاب راهنمای والدین، ۳. زیبا بودن صفحه آرای کتاب
ارزشیابی آموزشی	۱. ارزشیابی به معنای امتحان نبودن و به معنای ارزشیابی از برنامه آموزشی یعنی امتحان صحت تنظیم هدف، محتوا و روش تدریس بودن، ۲. توجه به هدف اصلی و سپس نحوه آموزش جامع در ارزشیابی ۳. رعایت شدن اصول ارزشیابی درس قرآن مندرج در کتاب مبانی آموزش قرآن (مثل مستمر و تدریجی بودن ارزشیابی، توجه به تفاوت های فردی، دادن فرصت برای جبران و ...)
معلم و مربی قرآنی	۱. دارا بودن صلاحیت های عمومی مندرج در کتاب مبانی آموزش قرآن ابتدایی (مثل آشنا بودن با کلیات روان شناسی تربیتی، روان خوانی قرآن، صور بودن و ...) ۲. دارا بودن صلاحیت های تخصصی و حرفه ای مندرج در کتاب مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی، مثل علاقه مند بودن به آموزش قرآن، باور داشتن ضرورت و امکان آموزش قرآن، علاقه مند به تلاوت زیبا و آهنگین قرآن و ...، ۳. حرفه ای تربیت شدن معلم، ۴. به روز بودن معلم، ۴. علاقه مند ساختن دانش آموزان نسبت به اعتقاد به قرآن، ۵. ایجاد ارتقای دانش قرآنی در قرآن آموزان، ۶. به وجود آوردن مهارت ارتباط با قرآن در مخاطبان
قرآن آموز	۱. امکان یادگیری بهتر در سن کمتر، ۲. علاقه و انگیزه داشتن، ۳. متناسب بودن آموزش ها نسبت به قرآن آموز، ۴. فرصت کافی برای تمرین خارج از مدرسه داشتن، ۵. به وسایل آموزشی و کمک آموزشی مربوطه، دسترسی داشتن
فضای معنوی و فیزیکی	۱. تشکیل کلاس قرآن در زمان و مکان مناسب دانش آموزان، ۲. هماهنگ بودن مجموعه مدرسه با اهداف درس قرآن، ۳. کافی بودن زمان اختصاصی برای آموزش درس قرآن
خانواده	۱. هماهنگ بودن خانواده ها با آموزش و برنامه های قرآنی ۲. قدری آتش به اختیار بودن در اجرا و عمل ۳. هماهنگ بودن با معلم ۴. توجه بودن نسبت به برنامه آموزش قرآن مدرسه ۵. علاقمند، پیگیر و معتقد بودن نسبت به اهمیت آموزش قرآن

عناصر	جزئیات عناصر آموزشی
نهادهای دیگر و مدیریت آنها	<p>۱. هماهنگ بودن دستگاه‌های قرآنی، ۲. قدری آتش‌به‌اختیار بودن در عمل و اجرا، ۳. ضمن تمرکز، نداشتن موازی کاری، ۴. داشتن پشتیبانی‌های لازم در امر آموزش، ۵. هماهنگ بودن امور قرآنی جامعه با آموزش‌های قرآنی عمومی مدارس، ۶. توجه مدیران و کارشناسان مربوطه به وظایف محوله در این خصوص، ۷. توجه داشتن به فعالیت‌های مکمل قرآنی آموزش و پرورش (دارالقرآن‌ها، مسابقات و ...) و استانداردهای آنها، ۸. توجه داشتن به به نقش قرآنی نهادهای خارج از آموزش و پرورش مثل مساجد، نهادهای مردمی، صداوسیما و نهادهای دولتی</p>

پس از تعیین شاخص‌های کمی و کیفی آموزش قرآن دوره ابتدایی و طی مصاحبه‌های میدانی از معلمان نمونه و پیشکسوت مناطق شهری قم (کل شهر)، بخش‌هایی از شهرهای تهران و مشهد، وضعیت فعلی این آموزش چه از بعد نقاط قوت و چه از نظر نقاط منفی به شرح ذیل، استخراج شد:

وضعیت فعلی در مورد اهداف

نقاط قوت: تأیید ضمنی اهداف مندرج در اسناد موجود.

نقاط ضعف: در این مورد، کم‌اطلاعی برخی افراد ذی‌ربط، از مسئولین تا معلمان و اولیا حتی دانش‌آموزان، در مورد اهداف، مشهود است.

وضعیت فعلی در مورد محتوای درسی

نقاط قوت: تا حدی کامل و شامل آموزش جامع بودن.

نقاط ضعف: عدم تطابق برخی آیات مربوط به قرائت با پیام‌ها، عدم استفاده از حزب مفصل (جزء آخر قرآن).

وضعیت فعلی شیوه‌های تدریس و کلاس‌داری

نقاط قوت: اکثر معلمان نسبت به آموزش قرآن توجه ویژه داشته و دارای سبک تدریس هستند. نقاط ضعف: شیوه‌های تدریس دارای جذابیت و نشاط نیست و فراگیر را به هدف یا اهداف نزدیک نمی‌کند و طوری نیست که قرآن آموز یاد بگیرد که خود چطور قرآن را یاد بگیرد و از قرآن شخصاً استفاده کند. در برخی کلاس‌ها، به مبانی آموزشی مربوطه، توجهی نمی‌شود و ضمن اعمال شیوه‌های تدریس شخصی غیراستاندارد، آموزش قرآن گاهی محدود به زیباخوانی و نخبه‌پروری شده و توجه یک‌بعدی افراطی به مقوله زیباخوانی قرائت، آسیب جدی در آموزش

قرآن ایجاد کرده است.

وضعیت فعلی وسایل و رسانه‌های آموزشی و رسم الخط

نقاط قوت: تقریباً همه معلمان به اهمیت استفاده از وسایل آموزشی و کمک آموزشی و خط مناسب اذعان دارند.

نقاط ضعف: ضعف نسبی کمی و کیفی وسایل کمک آموزشی در مراکز آموزشی یا عدم استفاده تعدادی از معلمان از این وسایل و رسانه‌ها. همچنین عدم توجه بیشتر معلمان در مورد انواع رسم الخطها و فلسفه استفاده از آنها از نقاط ضعف دیگر فعلی وسایل و رسانه‌های آموزشی است.

وضعیت فعلی نظام ارزشیابی

نقاط قوت: در اکثر کلاس‌ها ارزشیابی درس قرآن وجود دارد.

نقاط ضعف: در بیشتر جاها، ارزشیابی به معنای امتحان و نمره به حساب آمده و وسیله‌ای برای سنجش برنامه آموزشی یعنی راستی‌آزمایی تحقق اهداف و توجه به محتوای آموزشی و صحت روش‌های تدریس محسوب نمی‌شود. همچنین در ارزشیابی‌ها به اهداف اصلی و آموزش جامع توجه نمی‌شود؛ ضمن اینکه به اصول ارزشیابی مذکور در کتاب مبانی آموزش قرآن ابتدایی، توجه کافی نمی‌شود.

وضعیت فعلی در مورد نقش معلم

نقاط قوت: برخی معلمان که اقل هستند، نسبت به آموزش قرآن ابتدایی اهتمام نسبتاً خوبی دارند.

نقاط ضعف: تقریباً همه مصاحبه‌شوندگان نسبت به ضعف عمومی علمی و عملی اکثر معلمان اتفاق نظر داشتند و برخی هم از عدم الگوبودن معلمان و عدم تسلط آنها بر مهارت ایجاد ارتباط دانش‌آموزان با قرآن، گله‌مند بودند.

وضعیت فعلی قرآن‌آموزان

نقاط قوت: تقریباً بیشتر دانش‌آموزان اعتقاد خوبی نسبت به قرآن و آموزش آن دارند.

نقاط ضعف: انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری قرآن کم است، نسبت به انجام تمرین استاندارد خارج از مدرسه برنامه قوی مشاهده نمی‌شود و برخی از دانش‌آموزان وسایل آموزشی و کمک آموزشی لازم برای تمرین‌های مربوطه را ندارند.

وضعیت فعلی فضای فیزیکی و قرآنی مدارس

نقاط قوت: در بعضی مدارس و کلاس‌ها، وضعیت معنوی و فیزیکی مناسب برای آموزش قرآن فراهم است.

نقاط ضعف: برخی معلمان نسبت به اصل اجرای کلاس قرآن و نیز زمان مناسب آموزش قرآن، مقید نیستند. نیز فضای برخی کلاس‌ها، برای آموزش قرآن، مناسب نیست. همچنین، فضای کلی بیشتر مدارس، با اهداف مصرح آموزش قرآن، هماهنگ نیست.

وضعیت فعلی خانواده‌های قرآن آموزان

نقاط قوت: تقریباً همه خانواده‌ها نسبت به یادگیری قرآن فرزندانشان علاقه‌مندند.

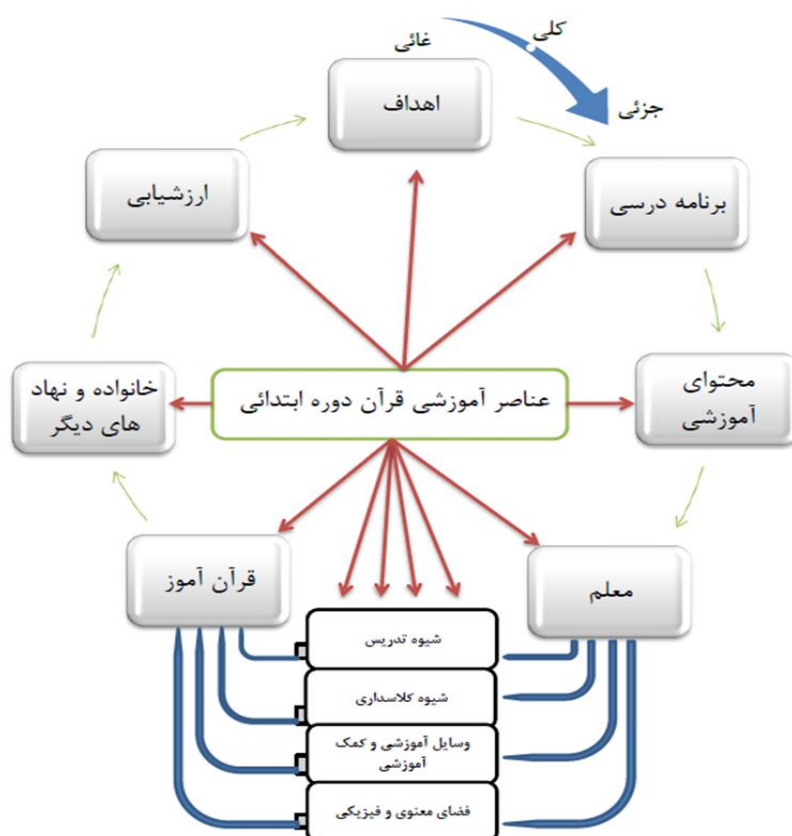
نقاط ضعف: کم‌بودن هماهنگی اکثر خانواده‌ها با برنامه‌های قرآنی، آتش‌به‌اختیار بودن کم خانواده‌ها در عمل، عدم هماهنگی کامل والدین با معلم قرآن، نیز عدم توجه کامل، علاقه و پیگیری اولیا، نسبت به اهمیت آموزش قرآن.

وضعیت فعلی در مورد نقش نهادهای دیگر

نقاط قوت: کارهای مثبت و خوبی انجام شده و در حال انجام است.

نقاط ضعف: عدم تمرکز و هماهنگی کامل نهادهای قرآنی و برخی موازی‌کاری‌ها، آتش‌به‌اختیار نبودن کافی در عمل، عدم توجه و دغدغه و عمل کافی به وظایف توسط مدیران و کارشناسان آموزشی، به‌روز و استاندارد نبودن و عدم هماهنگی دارالقرآن‌ها و نیز برخی فعالیت‌های قرآنی مکمل آموزش و پرورش، مساجد، نهادهای قرآنی مردمی، رسانه ملی و نهادهای قرآنی دولتی مثل سازمان اوقاف و تبلیغات اسلامی و ... با نظام آموزشی قرآن دوره ابتدایی مشاهده می‌شود.

پس از تعیین وضعیت فعلی آموزش قرآن دوره ابتدایی و اخذ نقاط قوت آن و نیز عناصر و ویژگی‌های عناصر استخراج شده از اسناد بالادستی، مدل آموزش قرآن برای رسیدن به هدف آموزشی آن ارائه شد که نمودار آن به شکل ذیل می‌باشد.

در نهایت، با توجه به آمارهای توصیفی به دست آمده از پرسشنامه، اعتبار تمام عناصر به دست آمده در آموزش قرآن دوره ابتدایی (کمیت آموزش قرآن دوره ابتدایی)، همچنین غالب ویژگی‌های این عناصر الگوی ارائه شده (کیفیت آموزش قرآن دوره ابتدایی) و اعتبار الگوی آموزشی ارائه شده، توسط ۱۰ تن از کارشناسان ارشد این حوزه و به وسیله پرسشنامه، تأیید شد.

بحث و نتیجه‌گیری

به دلیل اهمیت کلام الهی مخصوصاً به خاطر اعتقاد به اینکه قرآن کتاب مطمئن هدایت‌گر و انسان‌ساز و نشان‌دهنده سبک زندگی سعادت‌بخش دنیا و آخرت است و این نکته بارها و بارها قولاً و عملاً مورد تأیید پیشوایان معصوم (علیهم السلام) قرار گرفته بسیاری از مسلمانان سعی در

نزدیک شدن و انس با آن دارند و آموزش آن یکی از مهم ترین راه های یاد دادن، انس و تبلیغ آن می باشد. تجربیات سال های متمادی مسلمین در این خصوص و اهمیت داشتن این آموزش باعث شکل گیری مکاتب و نحله های مختلف در این خصوص یعنی آموزش قرآن در اقصی نقاط جهان شده است. در کشور ما ایران هم تلاش های فراوانی در این خصوص شده است؛ مخصوصاً بعد از انقلاب شکوهمند اسلامی- که خود منشعب از تعالیم قرآنی است- فعالیت ها کمی و کیفی افزایش چشمگیری داشته است؛ اما از نگاه کارشناسان حوزوی و دانشگاهی و فرهیختگان این حوزه، این فعالیت ها هنوز، هم از لحاظ کیفی و هم از لحاظ کمی، قابل قبول نیستند؛ زیرا هم واقعاً از مدینه فاضله ای که قرآن کریم ترسیم کرده است، فاصله زیادی داریم و هم قول و فعل بسیاری، دال بر این است که استفاده و انس با قرآن حد دارد و اعتقادی بر پیشرفت در این خصوص را ندارند. در پایان، تأکید این نکته بسیار ضروری است که اولاً در اقصی نقاط کشور هستند معلمان متعهد و تجربه ای که حتی ممکن است کیفیت آموزش قرآن آنها از یافته های این تحقیق هم فراتر باشد. ثانیاً یافته های این تحقیق مخصوصاً راهکارهای پیشنهادی آن وقتی به منصفه ظهور می رسد که کیفیت کامل (استانداردهای کیفی آن)، کاملاً لحاظ و عملیاتی گردند والا صرف دادن طرح کامل بدون ضمانت اجرایی کامل کیفی آن، ما را به مطلوب نخواهد رساند.

برای رسیدن به ایدئال های مطرح شده هم باید غایت و هدف نزول قرآن توسط بالاترین رده های فرهنگی کشور، مثل مجمع مراجع عظام تقلید، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی آموزش و پرورش و بقیه مراکز مهم تأثیرگذار، استخراج و مکرراً و به طرق مختلف و با تبلیغات مناسب این غایت، مخصوصاً توسط معلمین قرآنی آموزش عمومی و رسمی ابتدایی، برای کودکان مطرح و بازگو شوند و هم برنامه درسی براساس این غایت و هدف کلی تنظیم و اجرا شود و هم نسبت به اجرای مطلوب و کیفی آن، پشتیبانی ها و بسیج سازمان های مختلف قرآنی و فرهنگی با برنامه ریزی و نظارت کافی انجام پذیرد. هدف اصلی در این تحقیق نیز کمک کوچک به انجام این رسالت مهم است. آموزش جامع قرآنی راهی است برای رسیدن به زندگی جامع و کامل قرآنی نه تنها برای دانش آموزان دوره ابتدایی، بلکه همه انسان هایی که به دنبال زندگی سعادت مند دنیا و آخرتی هستند. به امید آن روز که ان شاء الله روز ظهور امام زمان (عج) نیز خواهد بود.

پیشنهاد‌های کاربردی تحقیق (دلالت‌هایی برای عمل)

- هر سال و به‌طور متنوع، چرایی و اهداف (غایی، کلی و جزئی)، مدل و الگوی آموزش قرآن این دوره، مخصوصاً با توجه به نمودار طراحی شده در این تحقیق، برای افراد ذی‌نفع، مخصوصاً آموزگاران و اولیا بازگویی شود.
- با توجه به بالاترین نقش به‌دست آمده از مدل یعنی جایگاه و شخصیت معلم، برگزاری سالانه دوره‌های ارتقا و به‌روزرسانی برای آنها، بازبینی در قوانین استخدامی دانشجو معلمان رشته آموزش ابتدایی، بازبینی در شرایط به‌کارگیری مدرسان درس آموزش قرآن رشته آموزش ابتدایی، همچنین تاحدی سرفصل آموزشی این درس، پیشنهاد می‌شود.
- با توجه به ضریب اهمیت شیوه‌های تدریس و کلاس‌داری، پیشنهاد می‌شود کارگاه‌های عملی به‌منظور به‌روز و استاندارد‌سازی روش‌های کلاس‌داری و تدریس قرآن ابتدایی، توسط مدرسان تأییدشده کشوری، برای آموزگاران ابتدایی، تشکیل شود.
- با توجه به اثبات نقش مهم وسایل آموزشی و کمک آموزشی در ارتقای آموزش قرآنی، هم این وسایل در محیط آموزشی و منزل تهیه و هم استفاده کامل شود (مخصوصاً مصحف و فایل صوتی آموزشی قرآن).
- با توجه به اثبات نقش فضای فیزیکی و معنوی (قرآنی) در آموزش، چه در آموزشگاه و چه در خارج آن، توجه و برنامه‌ریزی کافی در این خصوص انجام شود.
- چون نقش مهم خود قرآن‌آموز هم در این تحقیق ثابت شد، پیشنهاد می‌شود با برنامه‌های متنوع و استاندارد، دانش‌آموزان دوره ابتدایی نسبت به آموزش قرآن، بهتر هم توجیه و هم تشویق شوند.
- خانواده نقش بسیار مهمی در تکمیل آموزش قرآن دوره ابتدایی دارد، پیشنهاد می‌گردد مدیر و معلم پایه از فرصت‌های مختلف برای توجیه، آموزش و احیاناً تشویق اولیا در این خصوص استفاده کنند.
- با توجه به اهمیت نقش مهم نهادهای مرتبط درون و بیرون از آموزش و پرورش در این خصوص، پیشنهاد می‌شود جلسات توجیهی و آموزشی مشترک بین این نهادها از سطح وزارتخانه تا سطح مدارس تشکیل شود.
- با توجه به اهمیت نقش نظام ارزشیابی در فرایند آموزش قرآن دوره ابتدایی، افراد مرتبط

مخصوصاً معلمان خود، مرتباً در مورد کمیت و کیفیت این نظام در آموزش قرآن، مورد ارزشیابی قرار گیرند.

- برای ایجاد انگیزه در آموزگاران دوره ابتدایی، هنگام برگزاری دوره‌های ارتقا، غیر از گواهی حضور، تقدیرنامه، امتیاز در ارزشیابی سالانه، جایزه نقدی و... در نظر گرفته شود.

- در کنار آموزش عمومی به دانش آموزان، به استعدادهای ویژه قرآنی هم توجه شود (برخی مسئولین به این مسئله، اعتقادی ندارند).

- و بالاخره جهت تقویت و ایجاد انگیزه بیشتر، محتوای مسابقات قرآنی سالانه مدارس ابتدایی، دقیقاً همان محتوای کتاب درسی قرآن، تنظیم شود.

منابع

- قرآن کریم.
 نهج البلاغه، (صبحی صالح)
 رامیار، محمود (۱۳۶۹)، تاریخ قرآن، چاپ سوم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
 رضایی اصفهانی، محمدعلی و جمعی از پژوهشگران قرآنی (۱۳۹۴)، قرآن و تربیت، ج ۱، تهران: انتشارات تلاوت
 سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله).
 سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۲)، روان‌شناسی تربیتی نوین (ویرایش هفتم)، تهران: نشر دوران.
 شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۱)، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تهران: انتشارات شورای عالی انقلاب فرهنگی.
 شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱)، چشم‌انداز برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: شورای عالی آموزش و پرورش.
 شورای عالی آموزش و پرورش، مصوبه جلسه ۶۴۷.
 شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور، مصوبات، تهران.
 شیخ‌الاسلام، حمیدرضا و یاری، علی‌رضا (۱۳۹۴)، کاربردی‌ترین واژه‌های تخصصی در حوزه آموزش و پرورش، انتشارات یعسوب الدین.
 صافی، احمد (۱۳۷۹)، آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، تهران: انتشارات سمت.
 صفوی، سیدمحمدرضا (۱۳۹۳)، طراحی و ارزشیابی اثربخشی الگوی آموزش قرآن کریم دوره ابتدایی، رساله دکتر، رشته فلسفه تعلیم و تربیت.

- صفوی، سیدمحمد رضا (۱۳۹۳)، طراحی و ارزشیابی اثربخشی الگوی آموزش قرآن کریم در دوره ابتدایی، مرکز تحقیقات وزارت آموزش و پرورش.
- علم‌خواه، مهدی (۱۳۹۷)، سنت استماع، مهم‌ترین راه یادگیری قرائت قرآن دانش‌آموزان ابتدایی، اولین همایش دانش آموزش محتوای دینی و قرآن ابتدایی، قم: دانشگاه فرهنگیان.
- علوی، سیدمحمدعلی (۱۳۷۹)، بررسی علل عدم موفقیت در تدریس قرآن دوره ابتدایی، مرکز تحقیقات آموزش و پرورش.
- کافی، کلینی، ج ۲: ۶۰۷، قم: انتشارات دارالحدیث.
- گروه نویسندگان (۱۳۹۱)، مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش.
- گروه نویسندگان (۱۳۹۱)، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، قم: نشر اندیشه نوین.
- گوهری، نسیم (۱۳۹۲)، پایگاه اطلاع‌رسانی تبیان.
- گوهری، نسیم (۱۳۹۳)، اصول حاکم بر برنامه درسی آموزش قرآن، مرکز یادگیری سایت تبیان.
- منشور توسعه فرهنگ قرآنی کشور (۱۳۹۰)، شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور.
- نباتی، رضا (۱۳۸۷)، بررسی سیر آموزش قرآن در دوره تحصیلی ابتدایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- نباتی، رضا (۱۳۸۸)، جایگاه آموزش قرآن کریم در قرآن و سنت، مجله رشد آموزش قرآن، دوره ۷، ش ۱، وزارت آموزش و پرورش.
- هومن و همکاران (۱۳۸۹)، بررسی برنامه آموزش قرآن کریم، مجله رشد آموزش قرآن آموزش و پرورش.

بحث اكاالة فى تعليم القرآن فى مرحلة الأبتدائية و تقديم النموذج المرغوب فيه

عليرضا فقيهى *

مهدى علم خواه **

عبدالله رحيمى ***

فائزه ناطقى ****

إن هذه الدراسة قد تمت إلى بحث اكاالة فى تعليم القرآن فى مرحلة الإبتدائية و تقديم النموذج المرغوب فيها . كان منهج الفحص فى هذه الدراسة هو المنهج التأليفى (النوعى - العددي) و يشمل مجتمع النموذج إلى كلّ الوثائىّ العالية و الأخصائين فى مجال تعليم القرآن الإبتدائى ، كان منهج إتخاذ النموذج فى هذا الفحص مستهدفاً و إختيار الأشخاص للنموذج قد استدام لحدّ الاشباع النظرىّ فى منهج تجميع المعلومات قد استفادت من الأدوات الملوّنة و المختلفة ايضاً ملائماً إلى الاسئلة الدراسية . أما النتائج فى هذا المحفصو البحث فهى : ١-الهدف من تعليم القرآن فى مرحلة الإبتدائية فيها يلى : تعليم القرآن الجامع (يعنى قرانة القرآن الصحيحة و السهلة آياتة ، و ادراك مفاهيم الآيات المختارة ، و التدبّر و الأُنس فى الكلام الالهية لاجل الإيغال إلى أسلوب الحياة القرآنية و الحياة الطيبة) . ٢- عناصر التعليم المرغوب فى القرآن فى مرحلة الأبتدائية فهى : الأهداف ، و المضمون ، و المعلم ، و الموسّسات الأخرى ، و النظام التقييم ، و مناهج التدريس ، و ادارة الشؤون القرآنية فى مجتمع ، و الآلات و الاعلانات التعليمية و رسم الخط ، و متعلم القرآن ، و الجو اروحى - الجسمى و الوقت الملائم للتدريس ٣ - تلازم حماية النوعية (تفى الخصائص لكلّ العناصر التعليمية عند الكميات التعليمية (تفى عناصر التعليمية)

الكلمات الرئيسية: التعليم ، تعليم القرآن ، المرحلة ابتدائية ، النموذج ، المرغوب فيه

* الكاتب المسؤول: مساعد الأستاذ ، جامعة اكر الإسلامية ، الوحدة أراك

** طالب الدكتوراة: كلية العلوم الإنسانية جامعة اكر الإسلامية فى اراك

*** عضو الهيئة التعليمية، جامعة اكر الاسلامية، اراك

**** مساعدة الأستاذ ، المدير القسم فى فرع العلوم التربوية جامعة احرة الإسلامية ، أراك